

Svartbäcksgatan 27 – Carl von Linnés hem 1743–1778

MONNICA SÖDERBERG, *Frilansjournalist*

Linnés skrivbord med olika föremål ur naturaliekabinettet.

Linnémuseets entré mot trädgårdssidan.

Sedan 1934 disponeras Botaniska huset vid Svartbäcksgatan i Uppsala av Svenska Linnésällskapet. Huset hade uppförts på 1690-talet som tjänstebostad åt professorn i medicin. Till professuren hörde även uppgiften att vara föreståndare för Uppsala botaniska trädgård. Efter en genomgripande renovering kunde Linnémuseet öppna i byggnaden den 30 maj 1937.

SOM NYUTNÄMND professor i medicin flyttade Linné 1743 med hustru, tvåårig son och nyfödd dotter in i den nyrustade och ombyggda professorsbostaden vid Svartbäcksgatan.

Det ursprungliga huset, byggt i barockstil 1693 av universalgeniet och professorn i medicin Olof Rudbeck d.ä, hade till en del rivits och återuppförts under ledning av slottsmurmästare Johan Christoffer Körner och med pengar som konsistoriet anslag. Före ombyggnaden såg det, enligt Linné, mera ut som en rövarkula och ett ugglenäste än en professorsbostad. Olof Rudbeck d.y. som efterträdde sin far i ämbetet, hade lämnat huset 1734 då det var obeboeligt på grund av fukt och mögel.

Efter renoveringen blev Rudbecks hus som ett palats, tyckte Linné. Det blev större och luftigare med 13 rum i två våningar, rejäl takhöjd plus en vindsvåning, höga fönster, vackra ljusa gipstak och tapeter i tidens smak från tapetmästaren Gustaf Johan Bure.

Bottenvåningen var främst familjens domän. På övervåningen fanns en stor sal för undervisning, Linnés arbetsrum, ett bibliotek och ett museum för hans sam-

lingar. Vindsvåningen rymde kammare där tjänare eller lärjungar kunde bo.

Familjen Linné växte. Fem barn föddes här i huset. Två av dem dog i späda ålder, 1744 och 1757. Man behövde mer utrymme och museet flyttades därför ut i orangeriet.

LAPPRÄKTEN

Statens fastighetsverk har nyligen renoverat exteriören och stora delar av interiörerna. Flera av rummen har tapetserats med kopior av originaltapeterna från Linnés tid.

Tapetmakare och dekormålare Hanna Säfström och Lennart Tjernberg gör dem efter Bures förlagor, berättar intendent Eva Björn. Hon är anställd av Svenska Linnésällskapet, som disponerar huset och driver museet. Hon guidar oss genom museets samlingar.

Familjens bouppteckningar är intressanta och ger många upplysningar, säger hon. Carl von Linnés bouppteckning 1778 ger bilden av ett stort, välbärgat familjehushåll här på Svartbäcksgatan. Sonen Carl d.y. dog ung och ogift 1783 och det speglas också i hans bouppteckning.

Här hänger det berömda porträttet av

Vid den senaste renoveringen har rummen försetts med handgjorda lumpapperstapeter med handmålade mönster efter förebilder från senare delen av 1700-talet. Linnéporträttet är målat av okänd konstnär.

Linné i lappländsk dräkt och med en *Linnæa borealis* i höger hand. Han skaffade sig dräkten under resan till Lappland 1732. Den, herbariet och manuskriptet till *Flora lapponica* fanns med i bagaget då han tre år senare reste till Holland för att avlägga doktorsexamen. Porträttet målades 1737 av konstnären Martin Hoffman hos Linnés välgörare George Clifford på Hartekamp i Holland. Konstnärens signatur finns i lapptrumman, berättar Eva Björn. Det är ett av få porträtt där Linné inte bär peruk. Huvudbonaden kan möjligen vara holländsk.

SMULTRON MOT SMÄRTA

En trappa i kalksten med räfflade steg leder upp till övervåningen. Den bär tydliga spår av slitage. Här har många kända och okända, vuxna och barn sprungit och gått – Linné med åren med allt tröttare steg. Det för oss in på att han drabbades av gikt.

Han berättar själv: «År 1750 led jag så svårt av gikt att jag knappt kunde gå. Smärtan blev så outhärdlig att jag efter sju sömnlösa nätter ville taga opium; men en vän som kom till mig om aftonen hindrade mig. Min hustru frågade mig om jag ville ha några smultron. 'Mycket gärna', sade jag; det var i begynnelsen av deras säsong och de voro delikata. En timme senare somnade jag och vaknade inte förrän kl. 2 om natten, häpen över att finna att jag hade sovit trots värken.

Jag frågade om det fanns mer smultron och fick det som var kvar. Jag åt dem och sov till morgonen. Värken hade satt sig fast nära mina fotleder; följande dag åt jag så många smultron jag kunde, och en dag därefter var värken helt borta.

Jag fruktade först gangrän (kallbrand); men köttet var helt friskt. Svag som jag var kunde jag ändå stiga upp.

Sjukdomen återkom följande år och också året därefter, men i ständigt mildare form och smultronen botade mig alltid. Olyckligtvis kan jag inte odla smultron om vintrarna, och jag har misslyckats helt med att bevara dem.»

Men Lovisa Ulrika, drottning 1751, skyndade till Linnés hjälp. Hon såg till att smultron odlades i de kungliga växthusen och att de levererades till Linné. Efter Linnés upptäckt blev det stor efterfrågan på smultron bland giktdrabbade.

«Att naturen har velat frambringa denna frukt överallt har icke skett utan gudomlig avsikt, då den framförallt är avsedd att vara människosläktet till nytta.»

(Ur Linnés avhandling *Fraga vesca* 1772.)

Silverskålen, som Sara Lisa serverade smultronen i, är en stor så kallad kallskål av silver med två handtag. Den visas i en monter tillsammans med annat silver och värdefulla föremål, som ingick i det allmer burgna hemmet.

Mycket kom som gåvor från vänner, kollegor och utländska kontakter, och som arv från Sara Lisas förmögna föräldrar. Varje enskilt föremål här har sin historia så det kan ta sin tid att vandra runt i museet.

HUGO ALFVÉNS BADRUM

Vi sitter nu i Eva Björns tjänsterum i vindsvåningen och talar om detta att vårda Linnés samlingar.

– Vi förvaltar ett internationellt berömt kulturarv. Det kräver en stor bredd hos personalen. Men vi tar också in experthjälp för föremålskonservering, säkerhet och annat.

I rummet där vi sitter kan Linnés lärjunge Daniel Solander ha bott, han som en tid var tänkt att gifta sig med äldsta dottern Elisabeth Christina, men som flyttade till England 1763 och gjorde karriär där inom den botaniska vetenskapen.

Efter sonen och efterträdaren Carl von Linné d.y:s död gick huset olika öden till mötes. Under en tid fram till början av 1930-talet fungerade det som bostad åt universitetets tjänstemän. De sista som bodde här innan huset blev museum, var director musices vid universitetet, tonsättaren Hugo Alfvén och hans hustru, konstnären Marie Kröyer. Här uppe på vinden hade paret sitt badkar. Det läckte, så det blev en rejäl vattenskada och den måste åtgärdas. Tur i oturen! För det visade sig att Alfvéns badat över en 1700-talsskatt.

Eva Björn berättar om fynden som gjordes när golvplankorna bröts upp 1935: en kortlek, en teckning, paket med frön, ett resesolur, en rakkniv, ett spelkort på vilket någon skissat en väst på baksidan, ett siluettklipp, en lappsko, fågelhuvuden, etiketter för växter, sönderslaget kinesiskt porslin, fajansbitar och slitna damskor. Och kanske mest omtalad – Linnés fickanteckningsbok – en så kallad plånbok – från Lapplandsresan 1732, som han förvarat tillsammans med passet från kansliet i Uppsala och Vetenskapssocietetens rekommendation. Äntligen hittad!

– Det är fynd från trossbottnarna i bara två av rummen. De andra rummen är

Dekormålare Lennart Tjernberg för hantverkstraditionen vidare.

Linné i lappdräkt, oljemålning av Martin Hoffman 1737 (beskuren).

Linnés 'plånbok' med anteckningar från resan till Lappland 1732.

Insektsskåpet.

Stora naturalieskåpet.

ännu inte undersökta, noterar Eva Björn.

Kanske finns det mer under golvbrädorna?

NUMRERADE LAKAN

Här uppe finns magasin för textilier och föremål. I ett av skåpen med utdragbara lådor ligger Sara Lisas sidenpelisse med lös pelerinkrage, den är från hennes änketid. En vid, rundskuren kappa i gult atlas-siden med turkos, gåsögonmönstrat matelasserat foder och färbogsärmar. En modell som förebådar empires mode. Kappan ser knappt använd ut.

Här förvaras fint köpt linne samt en del som vävdes i hemmet. De grova linnelakanen, jämnt och stadigt vävda i tuskaft, är märkta CL med blå korsstyggn och numrerade 1, 2, 3. På så vis kunde de användas i rätt ordning.

Eva Björn berättar, att Sara Lisa lärde döttrarna att spinna och väva. Linet köptes in. Kanske knypplade de också. Knypeldynan är klädd med en röd yllekassian, som troligen också använts till sängförhänge och stolsitsar i Sara Lisas rum.

Ett stycke röd- och vitrutig sidentaft, den typiska Gripsholmsrutan, har förmodligen använts till sonen Carls sängomhängen.

Nu går vi ner igen för att se föremålen i glasmontrarna. På vägen dit nämner Eva Björn att möblerna, till exempel Linnés chiffonjé, har rengjorts och konserverats. De riktigt lyser av välmåga.

Från skrivbordet, som står vid fönstret i arbetsrummet, såg Linné ut över trädgården och trädgårdsmästarens och medhjälparnas arbete. Om det var någon bekant som sökte honom bland blomorna och örterna, då skyndade han gärna ut. Ibland bjöd han in personen. Hemmet var gästfritt.

MED KLARA ÖGON OCH ÖPPNA ÖRON

Det var kanske vid det här bordet som Linné skrev sitt rektorstal 1759, då kungen, drottningen och kronprinsen skulle närvara. Ett tal om upplysningstiden och vetenskapen, som Linné så väl företrädde:

«Utan vetenskapen skulle skogssnufvor gömma sig i alla buskar, gastar spöka i alla mörka vrår, tomtegubbar, vättar, näckar och andra Lucifers anhang lefva med oss som gråkattor samt vidskepelse, häxeri, signeri svärma omkring oss som mygg.

Vetenskapen låter oss se med klara ögon och höra med öppna öron.

Om vetenskaperna skola drivas till sin höjd med tillbörlig styrka, är nödigt, att vetenskaperna få skygd av den ädla friheten, att lärarna äro så försörjda, att de ej behöfva dela sin tid till utkomster, att de arbeta med tävlan och ej med tvång, ty tvungen amma sköter styfbarn, att de göra vetenskapen så behaglig för sina lärjungar, som någonsin möjligt är, att dessa må, utan tvång, fatta henne med kärlek...»

Eva Björn lägger försiktigt fram plånboken (fickanteckningsboken) på skrivbordet. Den tycks ha fungerat som en parlör, då Linné gjorde hemfärden över Finland. Vi ser uppslaget med räkneord och några fraser på finska. Antecknat av en 25-årig Linné, en ung forskare som redan utträttat mycket och som var på god väg att bli berömd i Europa. Bokstäver och siffror är små och spetsigt skrivna med svart bläck på sidor av linnelump.

Boken förvaras i en utställningsmonter med glasade dörrar och rätt temperatur. Här ses fåglar, snäckor och fiskar, använda för forskning och undervisning.

STORA OCH LILLA HERBARIET

I museet står det ena av Linnés två herbarieskåp, som kom hem tomma igen från England, dit samlingarna sålts 1784. Det andra skåpet finns på Hammarby. Under sin tid som professor i Uppsala skänkte Linné herbarieexemplar till sin son, studenter och vänner. Omkring 4 000 av dessa finns i Naturhistoriska riksmuseets samlingar i Stockholm.

Professor Bertil Nordenstam har forskat i många år kring dessa ark.

– En del av dem har tillhört 'det lilla herbariet', det Linné hade vid sidan av och som han sorterade ut ur 'det stora herbariet'. Det är intressant, för det kan vara det äldsta materialet och det Linné hade till hands när han först bestämde arten, förklarar professor Nordenstam.

Linnés *Species plantarum*, som kom ut 1753, anses som startpunkten för modern botanisk nomenklatur. Själv kallade Linné det för sitt yppersta arbete, «frukten av min mästa och bästa lefnad». Det inleddes med en dedikation till Sveriges konung och drottning.

– Bland de cirka 4 000 arken finns många som tillhör 'det lilla herbariet'. Vi har även hittat ark som är från Linnés tid i Holland. Det kan man avläsa på de kopparstickna urnorna som pryder arken, de är holländska.

– Sonen Carl hade 'det lilla herbariet'

några år men gav det senare till Clas Alströmer som gåva och tack för ekonomisk hjälp till resan och vistelsen i London. Där träffade han bland andra Solander och var med när denne den 8 maj 1782 drabbades av det slaganfall som ledde till döden, berättar professor Nordenstam vidare.

Herbariet hamnade efter Alströmers död hos Vetenskapsakademien och blev en del av Naturhistoriska riksmuseets samlingar. Andra av Linné med fisklim uppklistrade herbarieväxter, till exempel exemplar odlade av Linnés trädgårdsmästare Nietzel, har också på olika vägar kommit till museet. En del har ingått i stora herbarier som tillhört Linnés samtida och lärjungar, som till exempel Lars Montin och Samuel Casström. Även ark som Solander fick av Linné innan han bosatte sig i England finns här, liksom svenska växter samlade av Solander själv.

– En del av de växter som odlades i Linnéträdgården hade Nietzel i uppdrag att tillhandahålla för Linnés undervisning under vinterhalvåret. Det var ett extra arbete varje odlingssäsong, avslutar professor Nordenstam.

REFLEKTERANDE SERVETTER

Hemmet var, som sagts, gästfritt så de vackra textilierna i linneförrådet blev väl använda kan man tänka, till exempel de stora, vita servetterna i linnedamast från framstående väverier i Holland och Tyskland. I motiven syns tulpaner, iris, nejlikor, påskliljor, krolliljor, rosor och aster. Tre servetter från Sachsen har en turkisk motivbild med piprökande män med turbaner på huvudet.

Man använde dessa servetter som skydd för kläderna. Men de fungerade på annat sätt också för då de fästes under hakorna reflekterades skenet från stearinljus och glasprismor och lyste upp ansiktena.

Kanske dukade man till fest med Nordstjärneserisen, fajans från Rörstrand och Marieberg. Carl Hårleman gjorde förlagan till emblemet med den krönte Nordstjärnan omgiven av dygdestrålar, stormaktstidens symbol för den svenske kungen, och även emblem för Kungliga Vetenskapsakademien, grundad 1739 med Linné som förste preses. År 1753 blev han förresten riddare av Nordstjärneorden.

Vi lämnar museet i en känsla av feststämning. Och jag beger mig hem för att njuta av Fru Linnés te, museets egen blandning, som säljs här. **KV**

Linnés lakan var numrerade så att man kunde hålla ordning på dem.

Från sitt skrivbord kunde Linné se ut över trädgården och hålla ett öga på vad som hände.

